

Oláh Szabolcs

szabolcs.olah99@gmail.com

(SZTE BTK, Történelem mesterszakos hallgató)

A Jász-Nagykun-Szolnok vármegye vitézi telkeinek humán oldala

The Human Side of the Vitézi Estates of Jász-Nagykun-Szolnok County

Abstract

The Order of Vitéz was an important institution during the Horthy era, one of the foundations of which was the system of vitézi estates. I would like to emphasize that the legal basis of the organization was provided by the decree No. 6.650/1920. M.E., which enabled the establishment and donation of vitézi estates, and thus, vitézi estates are indispensable in the research of the Order of Vitéz. The aim of my dissertation is to analyze the human side of this unique landownership system in the case of Jász-Nagykun-Szolnok County. During the investigation, I will present the former ownership background of the land properties and outline the internal composition of the vitéz landowners. Based on this, I aim to show what kind of 'human face' the vitézi estates of the county project.

Keywords

Horthy era, Order of Vitéz, Jász-Nagykun-Szolnok county, estate of the vitezek

Forrás jellemzők

A levéltári források mértéke a Vitézi Rend esetében igen szerények, mivel az Országos Vitézi Szék iratanyagának tekintélyes része Budapest ostromakor megsemmisült. A dokumentumok egy másik jelentős részét pedig, vitéz Benkő Béla vezérőrnagy irányítása alatt nyugatra szállították, ahol nyoma veszett az iratoknak.¹ A központi akták megsemmisüléséből és eltűnéséből adódóan a vármegyei szinten keletkezett irományok szerepe felértékelődött, azonban ezek kutatása nehézkes. A vármegyei levéltárak, illetve a budapesti levéltár egyes esetekben rendelkezik külön Vitézi Rend iratállománnyal, viszont ahol nem, ott az egyéb anyagok tartalmazhatnak sporadikus, a vármegyei Vitézi Székekre vonatkozó feljegyzéseket.

A Vitézi Rend Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei Vitézi Szék kutatásához a fő alapot a Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Levéltára állományában található

¹ TÁTRAJ 2000. 63.

2,4 iratfolyóméter akta adta. A levéltárban őrzött dokumentumok egykor a Vitézi Rend Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei Vitézi Székének a tulajdonában volt, mely a Vitézi Rend felszámolását követően került be a vármegyei levéltár állományába. Feltételezhető, hogy az eredeti állománynak csak egy része az, ami bekerült a levéltárba és ezáltal megőrződött az utókor számára. Erre abból lehet következtetni, hogy bár a vármegyei Vitézi Szék felállításától (1921-től) a Vitézi Rend Horthy-korszak béli működésének az utolsó évéig (1944-ig) találhatóak feljegyzések, azonban bizonyos területek vizsgálatakor hiány tapasztalható. A Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei levéltár gyűjteménye igen vegyes összetételű, mind minősége, mind tartalom tekintetében.

A vitézi telkek kutatásához a fennmaradt birtoklapok képezték a bázist. A birtoklapok, a vitézi telek és a földet művelő vitéz adatainak a rögzítésére szolgáltak. Plusz információt jelenhet, amikor olyan adatokat is feljegyeztek a vitézi telekkel kapcsolatban, amelyet csak egyes esetekben rögzítettek, vagy egyéb kiegészítő lapokat csatoltak. A birtoklapok a Vitézi Rend alapításától egészen 1942-ig keletkeztek a vármegye esetében. Feltételezhetően nem maradt fent az összes, így nem nyújtanak teljes képet az egykori állapotokról. A hiányos fennmaradását igazolja, hogy a fennmaradt kettő törzskönyvben² 24 vitéz esetében került feljegyzés olyan település kapcsán vitézi telek,³ amely települések esetében nincsenek birtoklapok.⁴

A Vitézi Rend célja és a vitézi telkek kialakulása

A Vitézi Rend megalapítása mögött három cél húzódott meg. Az első szempont a világháború harcmezeiről hazaérkező katonák szociális helyzetének rendezése és javítása. A Vitézi Rend szándéka az volt, hogy földet adományoz tagjainak és így csökkenti részlegesen a fennálló társadalmi feszültségeket. A második ok politikai szempontnak tekintendő.⁵ Vitéz nagybányai Horthy Miklós és több kortársa is úgy gondolták, hogy a (szerintük káros) baloldali ideológia térnyerésének elkerüléséhez, illetve annak visszaszorítására a jobboldal hatékonyabb összefogása és szervezettsége a megoldás.⁶ Az utolsó (harmadik) szempont is politikai irányú szándéknak tekinthető. Horthy 1920. március 1-én bekövetkezett kormányzóvá választásával Magyarország államfője lett, azonban (ekkor még) szűk jogkörrel bírt és számos uralkodói

² A törzskönyvek az adott Vitézi Szék tagjait és azok adatait tartalmazza, amelybe a vitézi telkek is feljegyzésre kerültek.

³ Tószeg (10 vitéz), Pusztakürt (6 vitéz), Pusztapó (5 vitéz), Pusztatenyő (3 vitéz).

⁴ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.17.c. Törzskönyv.

⁵ KEREPEszKI 2013. 11–13.

⁶ KEREPEszKI 2013. 11–13.

jogkörrel nem rendelkezett. A Vitézi Rend szempontjából fontosnak tekintendő (Horthy által nem gyakorolhatott) jogkör a nemesség adományozása. A nemesség adományozásának hiányát és az ebből adódóan, a hatalomhoz hű, jól szervezett réteg hiányát a Vitézi Renddel kívánta pótolni Horthy, így létre hozva egy „új nemességet”.⁷

A Vitézi Rend alapjainak kidolgozása 1920. márciusa után kezdődött meg. Az első tárgyalások nagybányai Horthy Jenő országgyűlési képviselő és báró Pap Géza, a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége ügyvezető igazgatója között zajlottak le, amely tárgyalások során sikeresen kidolgozták a háborúban érdemeket szerző katonák földhöz juttatásának módját, illetve létrehoztak egy tervezetet ami a további tárgyalások alapjául szolgált.⁸ A tervezet utáni tárgyalásokon az alábbi személyek vettek részt: Magasházy László százados, első szárnysegéd, Bartha Richárd kabinetirodai főnök, Richárd-Rostoczil Artur tábornagy,⁹ Szomjas Lajos földművelésügyi államtitkár, Mattyasovszky Miklós földművelésügyi miniszteri tanácsos és Horthy Jenő országgyűlési képviselő.¹⁰

1920. június 21-én kérték fel dr. Börcsök Andor igazságügyi miniszteri osztálytanácsost, hogy a vitézi telkek körül felmerülő kérdéseket tisztázza, illetve megbízták azzal, hogy szövegezze meg a vitézi telekről szóló miniszterelnöki rendeletet.¹¹ A tervezet alapján elkészült 6.650/1920. M.E. számú rendelet szolgált a Vitézi Rend jogi alapjául, amely a haditelkek (az úgynevezett vitézi telkek) alapítását és adományozását tette lehetővé, mely rendelet a Budapesti Közlöny 1920. augusztus 29-i számában jelent meg.¹²

Kiemelendő, hogy a haditelkek gondolata nem a Vitézi Rend kapcsán merült fel először. A háborúban hősiessen helyt állt katonák földdel való jutalmazása már 1916-ban felmerült.¹³ Az 1916-os jutalmazás ötletét, az alábbi módon örökíti meg a Vitézek Albuma: *„Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök 1916 tavaszán a Magyar Gazda Szövetség közgyűlésén hatalmas beszédben hívta fel az ország lelkiismeretét arra, hogy a háborúból visszatért katonákat megjutalmazza és azt javasolta, hogy az állam által bérbe vett területekből mintegy 20 katasztrális hold terjedelmű birtokokat alakítsunk, amelyeket az állam örökbérbe adna a hős katonáknak, azok özvegyeinek és árvaiknak”*.¹⁴

⁷ HELLEBRONTH 1941. 99–100., KEREPESZKI 2013. 11–13.

⁸ Vitézek Albuma 18.; Négyesy 1999. 163–164.

⁹ A Vitézi Rend kortárs kiadványaiban, számos esetben hibásan táborszernagyként hivatkoznak rá.

¹⁰ Vitézek Albuma 18–19.

¹¹ Vitézek Albuma 19.; Kerepeszki 2013. 14.

¹² A Vitézi Rend kis kátéja 9.; TÁTRAI 1997. 35.; TÁTRAI 2000. 35.; FEKETE 2011. 17.

¹³ KEREPESZKI 2013. 11.

¹⁴ Vitézek Albuma 18.

A törvényi háttér megalkotását a Vitézi Rend telkeinek kialakítása követte. A vitézi telkek kapcsán egy érdekes részletnek tekinthető az, hogy a Vitézi Rend még törvény szintjén nem létezett, de már ajánlottak fel a számára földeket, ugyanis Karcag 1920. április 13-án tartott egy díszközgyűlést, amely keretein belül 100 kataszteri holdat (továbbiakban: kat. hold) ajánlott fel a város határában a Vitézi Rend számára.¹⁵ A Vitézek Albuma az alábbi sorokkal emlékezik meg Karcag felajánlásáról, illetve a korai földadományozásokról: *„Ezek között legelső volt Karcag városa, amely 1920 április 13-án tartott díszközgyűlésén Nagy-Kun-Karcag határában egyszáz katasztrális holdat ajánlott fel a nemzeti eszme és a hősi vitézség megjutalmazására. Jellemző ez a felajánlás a magyar nép felfogására, hogy bár a Vitézi Rend még nem volt megalapítva, de annak javára már is történtek felajánlások”*.¹⁶ Ezt követően 1920. augusztus 20-án Horthy felhívást intézett az ország földbirtokosai és települései felé, amelyben kéri őket, hogy vitézi telek kialakítására földeket adományozzanak.¹⁷

A Vitézi Rend „földpolitikája” és a vitézi telkek kialakulása

A vitézi telkek a Vitézi Rend egyik fundamentuma, így jelentőségük megkérdőjelezhetetlen. Meg kell azonban jegyezni, hogy az eredeti elképzelés szerint minden vitéz kapott volna vitézi telket, viszont ezt az elképzelést nem sikerült kivitelezni, így voltak telekkel rendelkező vitézek (telkes vitézek) és voltak telekkel nem rendelkező vitézek is. Horthy az 1929-es ünnepi vitézavatáson elhangzott beszédében is kitért arra, hogy a Vitéz Rend céljaihoz nem rendelkezik a szervezet elég földterülettel: *„A Vitézi Rend most lezárja a vitézek avatását, mert a szűkre szabott keretek között előbb arra kell gondolnunk, hogy az eddig már felavatott vitézek földhöz jussanak, és hogy azok számára, akik földjüket már megkapták, meg lehessen teremteni a mai nehéz helyzetben a gazdasági megerősödés feltételeit”*.¹⁸

A vitézi telek a 6.650/1920. M. E. rendelet értelmében különleges jogi minőségű teleknek tekintendők voltak. A különleges jogi minőség miatt elidegeníthetetlenek voltak, tilos volt megterhelni őket, illetve csakis osztatlan egészben szállhattak át az új tulajdonosára. Emellett meghatározott közszolgálatok teljesítése kapcsolódott egy-egy vitézi telekhez.¹⁹

Vitézi telket adománylevéllel vagy alapító levéllel lehetett létrehozni. Adománylevélről akkor beszélhetünk, ha az államfő (Horthy) adományozta a földterületet az adott vitéznek. Az államfő mellett más is adományozhatott saját ingatlanából vitézi telket, de ez a fajta földjuttatás

¹⁵ HELLEBRONTH 1941. 9.

¹⁶ Vitézek Albuma 18.

¹⁷ MNL JNSzVL IV. 407. 500/1921.; FEKETE 2011. 19.; Kurucz 2019. 96.

¹⁸ Vitézek Albuma 13.

¹⁹ SCHEFTSIK 1935. 229.

csak akkor volt érvényes, ha az államfő megerősítette. Alapítólevélről abban az esetben értekezhetünk, ha egy magánszemély a saját tulajdonában lévő ingatlanból alapított (akár utódai részére) vitézi telket. Az alapító levél lényegében az adománylevelet helyettesíti a saját alapítások esetében.²⁰

A vitézi telkek fajtái és fontosabb ismérvei

A vitézi telkeken belül több típust is megkülönböztetünk. Ingyenes vitézi birtoknak nevezzük azokat, amelyek a Nagyatádi Szabó István földművelésügyi miniszter nevével fémjelzett 1920. évi Nagyatádi-féle földreform általi szétosztás során a Vitézi Rend birtokába kerültek, ha magánszemélyek vagy települések a Rend számára felajánlották, illetve amennyiben a Rend számára földvásárlás céljából pénzt ajánlottak fel. Saját birtokból alapított telekről kell beszélnünk, ha a tulajdonos a saját tulajdonában lévő birtokából alapított vitézi telket (ez is fizetés mentes földterület volt, mint az ingyenes birtok).²¹

Léteztek vagyonváltságos és megváltásos vitézi telkek, amelyek esetében fizetési kötelezettség terhelte a vitézi telket.²² A Vitézek Albuma az alábbiak alapján írja le a két vitézi telkek típust: „*Vagyonváltság-földnek azon területeket nevezzük, amelyeket az OFB az 1920. évi XXXVI tc. értelmében az egyes földbirtokokból igénybevett a természetben leadandó vagyonváltság fejében. [...] Megváltásos vitézi telkek pedig azon ingatlanokból származnak, melyeket a földreform törvény értelmében az OFB – a nagyobb helybeli földszükséglet kielégítésre – a megállapított természetben leadandó vagyonváltság-földön felül vagy háborús és 50 éven belül szerzett ingatlanokból vált meg*”.²³

Voltak vásárolt vitézi telkek, melyeket a Vitézi Rend a rendi vagyonból vásárolt meg, mely kapcsán kiemelendő, hogy nem felajánlásoknak köszönhetően kerültek megvásárlásra a földterületek. Beszélhetünk továbbá hosszú lejáratú bér, illetve örök haszonélvezet vitézi telkekről, melyeket nem Horthy adományozott és amint a nevük is mutatják, meghatározott időtartamú bérletre kiadott földbirtokok voltak. Az 1930-as évek közepén, vitéz jákfai Gömbös Gyula miniszterelnök által meghirdetett telepítési törvény, illetve a későbbi ország gyarapítások révén alakultak ki a telepítésből származó vitézi telkek. A zsidótörvények által alakult ki a legkésőbbi vitézi telkek típus, az elkobzott zsidó birtokból származó vitézi telkek.²⁴

²⁰ A Vitézi Rend kis kátéja 11. 54–57.

²¹ A Vitézi Rend kis kátéja 50–51.; Vitézek Albuma 27.; SCHEFTSIK 1935. 229.; NÉGYESY 2000. 189.; KEREPESZKI 2013. 29–30.

²² A Vitézi Rend kis kátéja 50.; Vitézek Albuma 27.; SCHEFTSIK 1935. 229.; KEREPESZKI 2013. 29–30.

²³ Vitézek Albuma 27.

²⁴ A Vitézi Rend kis kátéja 50–52.; SCHEFTSIK 1935. 229.; KEREPESZKI 2013. 29–30.

A vitézi telekkel különböző feladatok és kötelezettségek jártak a vitézek számára. Ilyenek voltak például, a vitézi telekhez tartozó felszerelés folyamatos karbantartása és esetleges pótlása. Illetve a vitézi telek után teljesítendő közszolgálatok maradéktalan teljesítése és a szükséges beruházások elvégzése.²⁵

Jász-Nagykun-Szolnok vármegye vitézi telkeinek humán oldala

Vizsgálatom során a célom a vitézi telekrendszer „emberi arcának” bemutatása volt, amely során nem a konkrét földterületeket vettem górcső alá, hanem azok egykori tulajdonosait és későbbi művelőit. Ennek megfelelően a földterületek tulajdonosai, akik tulajdonjogából a Vitézi Rend birtokába kerültek az ingatlanok, illetve a már vitézi telek kialakítását követően kialakult telkes vitézi társadalom tagjainak boncolása történt meg. Fontos megjegyezni, hogy csak a Jász-Nagykun-Szolnok vármegye területén elhelyezkedő földek esetében történt vizsgálat, azon területek esetében nem, amikor a vármegye területén kívül esett a birtok, de egy „jászkun” vitéz művelte azt.

Egykori tulajdonos neve	kialakított telkek száma	teljes terület
Ungár Jónás és társai	1	297kh 161öl
Túrkevei közbirtokosság	7	122kh
Szatmári rk. Székes káptalan	2	100kh
Karcag megyei város	2	63kh 1396öl
Karcag r.t. város felajánlás	2	36kh 204öl
báró Baldácsy-féle protestáns Alapítvány	1	15kh
Angol Magyar Bank Rt.	1	10kh
Jászberényi Redemptus Közbirtokosság	1	9kh 133öl
Jászberény megyei város	2	913öl

(1. táblázat) A vitézi telekké átalakított földterületek egykori tulajdonosai (települések, szervezetek) és a földterületek adatai (földterület teljes mérete, a belőle kialakított vitézi telkek száma). A táblázat a szerző saját munkája. (A táblázatban a földterületek nagysága szerint lett kialakítva a sorrend.)

(Forrás: MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.)

²⁵ A Vitézi Rend kis kátéja 16.

Egykori tulajdonos neve	kialakított telkek száma	teljes terület	Egykori tulajdonos neve	kialakított telkek száma	teljes terület
vitész nagybányai Horthy Miklós	1	464kh 15036l	Jankovics Endre Gábor	2	25kh
nagybányai vitész Horthy István	1	376kh 14696l	dr. Hajdu József	1	20kh 15166l
vitész báró Urbán Gáspárné szül. Baghy Ilona	1	355kh 11866l	gróf Bolza József	2	20kh 4696l
Neumann Márton és neje	5	125kh 14686l	Bagi Gyula	2	20kh
Sváb Gyula	7	114kh 15456l	gróf Pálffy Rudolf	1	20kh
Epstein Lajos, Géza és Dávid	4	110kh	Lederer Miklós	1	20kh
báró Kohner Adolf	4	100kh 3296l	özv. Domonkos Mihályné	2	15kh
gróf Nemes János felajánlása	3	100kh	Kiss József	1	15kh
dr. gróf Almásy Imre	1	88kh 7176l	Grosz Andor	1	15kh
gróf Szapáry György	7	80kh 7906l	Leitner Zsigmondné	1	15kh
ifj. gróf Almásy Dénes	6	80kh	dr. Hasznos József és neje	1	15kh
vitész nagybányai Horthy István	1	75kh 273	Kohn Antalné szül. Schlésinger Berta	1	15kh
Dungyarszky Gedeon és György	7	75kh	gattái Dr. Gorove László	1	15kh
báró böi Orosdy Fülöp és neje	1	74kh 12246l	báró cserei Herczog István	1	15kh
báró Urbán Gáspár	9	70kh	Rozenfeld Vilmosné szül. Halász Klára	1	14kh 14686l
Baghy Gyula	6	67kh 1546l	özv. Székely Károlyné szül. Halasy Gabriella	1	14kh 13596l
Herzfelder Jenő és neje	3	67kh 1276l	Braun Ede	2	14kh 13476l
Balogh Ernő	4	61kh 6906l	Schwarz Sámuel és neje	3	12kh 4746l
Schwartz Pál	5	60kh 2426l	Dr. Virányi Lajos	1	10kh
Jakabfy Dezső	1	43kh	ifj. vitész Faragó József	1	6kh 12006l
Gaal Lajos	1	39kh 9906l	vitész Bak Pál	1	6kh 1355
fői Fáy László	2	30kh	özv. Kesztfierffy Jánosné	2	6kh 9396l
Jakabfy Jenő és neje	2	30kh	özv. Deutsch Dávidné	1	4kh 8006l
Lederer Károly örökösei	1	30kh	Kenéz Sándor	1	3kh 7166l
Gyergyószentmiklósi Kövér János	1	26kh 11836l	vitész Bende Lajos	1	1506l
Balogh Gyula és neje	3	26kh 3256l			

(2. táblázat) A vitézi telekké átalakított földterületek egykori tulajdonosai (magánszemélyek) és a földterületek adatai (földterület teljes mérete, a belőle kialakított vitézi telkek száma). A táblázat a szerző saját munkája. (A táblázatban a földterületek nagysága szerint lett kialakítva a sorrend.)

(Forrás: MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.)

Az egykori tulajdonosok esetében egy igen változatos és színes felhozatalról lehet értekeznünk. Megfigyelhető, hogy magánszemélyek, települések, szervezetek és egyéb tömörülések is kimutathatóak. A Vitézi Rendnek való földátjuttatás pedig minden egyes volt tulajdonos esetében más és más lehet, így nehezen lehet megállapítani biztosan a szándékot. Egyaránt lehetséges szándék a nyerészkedés (pl: politikai), a meggyőződés (a rendszer támogatása) vagy más gondolat is. Egyik legbiztosabb földátruházási szándék báró böi Orosdy Fülöp és neje, Herczog Margit esetében mutatható ki. A házaspár a Magyarországon megfigyelhető szociális problémákkal foglalkozott, melyet csak fokozott, hogy fiú gyermekük (Orosdy Raoul) az első világháború során (1916-ban) a keleti fronton hősi halált halt.²⁶ Ebből adódóan esetükben a többségében egykori frontharcosok alkotta Vitézi Rend támogatása lehetett a cél, hiszen ezáltal a „Nagy Háborút” megjárt katonák földhöz jutását és szociális segítségüket mozdították elő.

Amennyiben a magánszemélyek összetételét vesszük alaposabban szemügyre, akkor azt láthatjuk, hogy a magyar társadalomban szinte minden rétege megfigyelhető. Természetesen a

²⁶ ENGELBERTH 2024. 258.

legkiemelkedőbb számban a módosabb személyek alkotják a volt tulajok többségét, hiszen nekik volt lehetőségük földeket átruházni. Közülük is kiemelkednek a nemesek (főleg a főnemesek).²⁷ Ez a magasnak mondható jelenlét esetében két lehetőség vetődik fel, mint lehetséges magyarázat. A vármegyei nemesség nagyfokúan támogatta a Vitézi Rendet, mert meggyőződésük volt, hogy szükséges a szervezet az esetleges újabb baloldali fordulat elkerülése végett. Esetleg saját pozíciójuk megerősítése végett a hatalom (Horthy) irányába tettek gesztust a Vitézi Rend támogatásával. Perdöntő bizonyíték híján mind a kettő megközelítés megállja a helyét és feltételezhető, hogy mind a kettőre van példa (még ha nem is nevesíthető).



(1. ábra) A vitézi telkek tulajdonosainak összetétele. Az ábra a szerző saját munkája.

(Forrás: MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.)

A vitézi telkek a vármegyei Vitézi Székek fennhatóságok alatt álltak és ők „utalták ki” az általuk megfelelőnek vélt pályázó vitéznek. Azonban a vitézi telkek tényleges irányítóit közelebbről vizsgáljuk, akkor látható, hogy nem csak vitézek találhatók és a vitézek művelésében lévő területeknél is, ha mélységben vizsgáljuk, akkor ők is két csoportra

²⁷ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

oszthatók. A vitézeket több alapelv alapján is csoportosíthatjuk,²⁸ így több különböző csoportba is besorolhatóak. A vizsgálat szempontjából a legfontosabb csoportképző elv a legénységi- és tiszti vitézekre való bontás.²⁹ Az elemzés során megállapítást nyert, hogy a legtöbb föld legénységi vitéz irányításában állt, míg a tiszti vitézek esetében csak kis létszámú vitézi telek volt megfigyelhető.³⁰ Emellett 5 vitézi telek nem került kiosztásra a tagság között és végig a vármegyei Vitézi Szék irányítása alatt állt, illetve kettő személy, Horthy Miklós³¹ és Vadas Mária nem volt csoportba sorolható.³² A legénységi- és tiszti vitézek eloszlása arra az irányelvre vezethető vissza, hogy az eredeti tervek alapján elsősorban a legénységi vitézeket juttatták volna földbirtokhoz 25:1 a tisztek ellenében.³³ A vármegyei Vitézi Szék által ki nem osztott telkek esetében nem megállapítható annak oka, hogy miért nem lettek vitéznek kiosztva. Lehetséges, hogy nem találtak megfelelő jelöltet, bár ez a tagság magas létszáma mellett nem valószínű. Legnagyobb eshetőséggel a vármegyei Vitézi Szék a saját anyagi javait gyarapíthatta a földek művelése révén. Vadas Mária nem volt a Vitézi Rend tagja, hiszen a Horthy-korban vitézi címet hölgy nem kapott, így nem sorolható a vitézek egyik csoportjába sem. Ő maga vitézi telket úgy művelhetett, hogy a néhai vitéz Vadas András által haláláig művelt földbirtokot vette át, mely feltételezhetően a rokoni kapcsolat miatt történhetett csak meg.

A vitézi telekkel rendelkező Vitézi Rend tagok esetében a szakszerű földművelés egyik alapvető feltétele volt, hogy milyen tudással rendelkezik a mezőgazdaságban. Annak érdekében, hogy megállapíthassuk, közelebbről szemügyre kell vennünk a foglalkoztatási eloszlást. A vizsgálat során az 1930. évi népszámlálás által, a foglalkozások esetében felállított csoportosítást alkalmaztam. Ennek megfelelően az alábbi csoportokban történt meg a személyek besorolása: 1. Őstermelés; 2. Bányászat és kohászat, ipar, kereskedelem és hitel, közlekedés; 3. Közszolgálat és szabadfoglalkozások; 4. Véderő; 5. Különböző gazdasági ágakban és váltakozó munkanemeknél alkalmazott és külön meg nem nevezett napszámosok; 6. Nyugdíjasok, tőkepénzesek, életjáradékosok, házbirtokosok és magánzók; 7. Házi cselédek; 8. Egyéb és ismeretlen foglalkozásúak.³⁴

²⁸ A Vitézi Rend a belső adminisztrációban több csoportosítási alapelvet dolgozott ki, melyek alapján „besorolták” a vitézeket. A történettudomány is e csoportosítási elvek és csoportok alapján vizsgálja a Vitézi Rend egykori tagságát.

²⁹ E besorolás során a vitézek egykori (vagy aktuális) katonai rendfokozata volt a meghatározó. Azon személyek, akik tiszti rendfokozattal rendelkeztek, ők tiszti vitézek voltak, akik nem érték el a tiszti rendfokozatot (minimum hadnagy) ők voltak a legénységi vitézek.

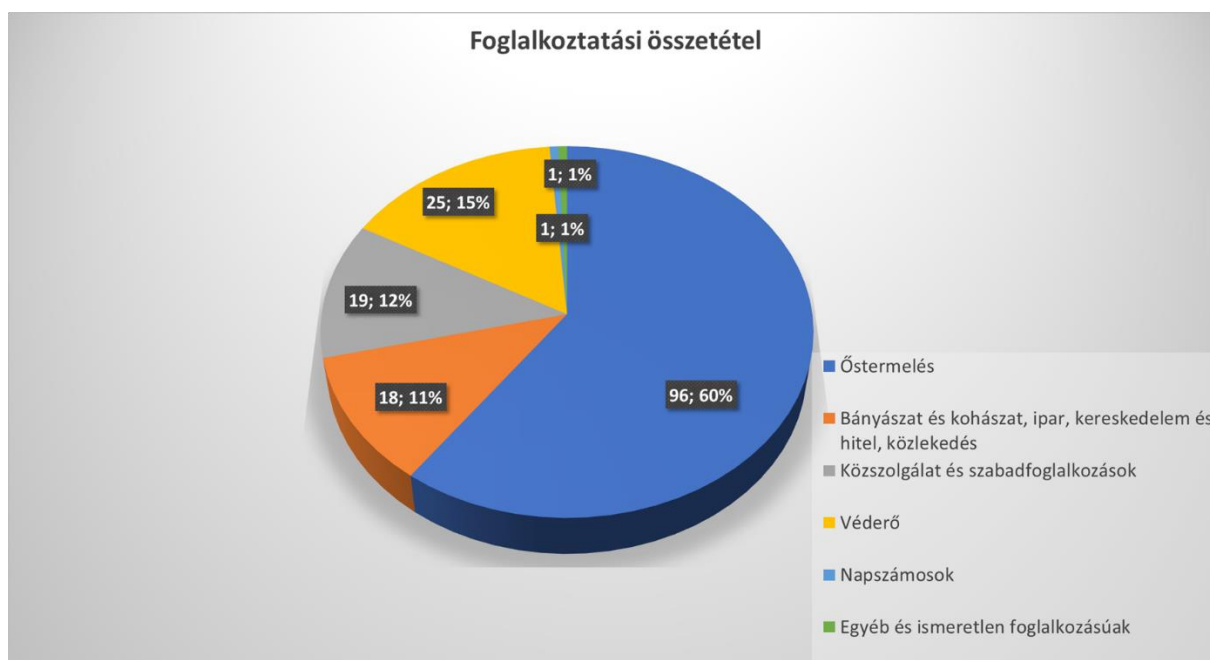
³⁰ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

³¹ Horthy Miklós a vitézek főkapitánya volt a Vitézi Renden belül és bár tiszti rendfokozattal rendelkezett, azonban a Vitézi Rend belső adminisztrációjában nem került besorolásra e csoportba, így ezt én sem teszem meg.

³² MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

³³ TÓTH 2022. 10.

³⁴ 1930. évi népszámlálás foglalkoztatás 46–47.



(2. ábra) A vitézi telkek új művelőinek foglalkoztatás szerinti összetétele. Az ábra a szerző saját munkája.

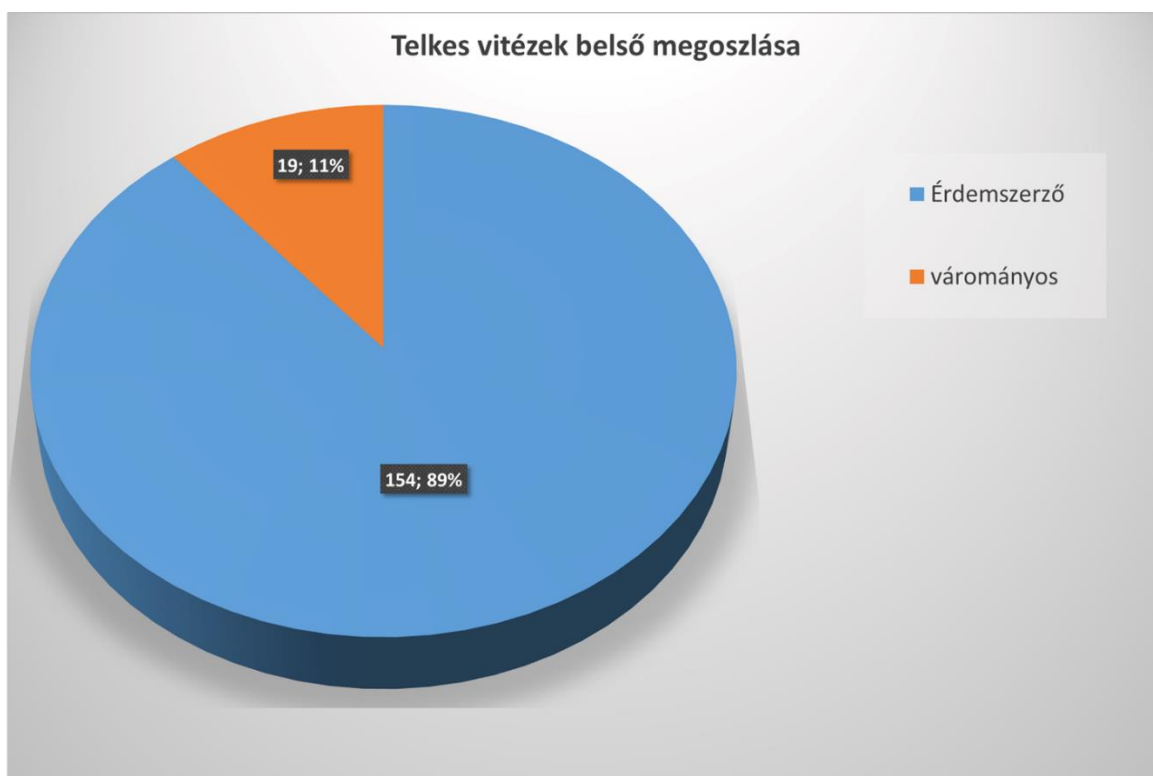
(Forrás: MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.)

Az elemzés során azonnal kiderült, hogy nem minden foglalkoztatási csoport figyelhető meg a telkes vitézek esetében. A megfigyelhető csoportok közül az őstermelés volt a legnagyobb, vagyis a legtöbb személy a mezőgazdaságban dolgozott és így földművelési tapasztalattal rendelkezett.³⁵ Ez azt is jelenti, hogy a legtöbb birtok olyan emberek kezében volt, akik rendelkeztek szükséges tudással. Ez a magas arány nem is mondható kimondottan meglepőnek, mivel Magyarország egy agrár beállítottságú ország, így a népesség legnagyobb arányban az agráriumban dolgozott. A második legmagasabb létszámú csoport a véderő, mely a fegyveres testületek tagjait jelenti.³⁶ Ez a képviselő is mutatja, hogy a Vitézi Rend egy „katonai rend”, mely egykori és aktív fegyveres szolgálatot ellátó személyekből állt. Természetesen kiemelendő, hogy a hivatásos állományú személyek közül voltak, akik nem maguk művelték az adott földterületet, hanem a Vitézi Szék engedélyével bérbe adták. A közszolgálatban, illetve az iparban dolgozók is jelentősnek nevezhető számban voltak jelen.³⁷ Jól érzékelteti a jelenlétük, hogy bár kimutathatóak e foglalkozású vitézek is, azonban nem képeznek domináns többséget.

³⁵ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

³⁶ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

³⁷ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.



(3. ábra) A vitézi telkek új művelőinek érdemszerzők és várományosok alapján kialakult megoszlása. Az ábra a szerző saját munkája.

(Forrás: MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.)

A foglalkoztatás mellett még életkoruk alapján is vizsgálat alá kerültek a vitézek. A Vitézi Rend tagjai érdemszerző és várományos csoportosítási elven is csoportba állíthatóak. Ennek során az számít, hogy az adott személy saját „vitézsége” alapján (érdemszerző) vagy felmenőjétől örökölt (várományos) joggal lépett a Vitézi Rend tagjai közé. Értelemszerűen a várományosok egy fiatalabb réteget képeznek, míg az érdemszerzők egy idősebbet, így több generáció is képviseltetve van egyszerre. Ezek alapján a telkes vitézek esetében is vizsgálható volt ez a megközelítés. A vizsgálat során kimutatásra került, hogy az érdemszerzők alkotják a döntő többséget, azonban a várományosok is jelen vannak.³⁸ Ez alapján az élettapasztalattal rendelkező tagság kapott nagyobb arányban telket, azonban megfigyelhető egy folyamatos fiatalítás is.

Összegzés

³⁸ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

A Vitézi Rend történetének feltárása a nagyfokú forráspusztulás miatt nehézkes, így a vitézi telkek kutatása is sok akadályba ütközik. Ebből adódóan a kutatás folyamatosan új eredményeket produkál, vagyis csak kevés esetben értekezhetünk biztos és megkérdőjelezhetetlen eredménnyről. Ezek ellenére az elemzések lényegesek, mivel elősegítik, hogy minél pontosabb képet alakíthassunk ki a Horthy-kor egy jelentős szervezetéről. Emellett kiemelendő, hogy a vitézi telkek rendszere vármegyénként eltérnek, így régióként más-más eredményeket eredményezhetnek a vizsgálatok.

Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében összesen 145 vitézi telek kimutatható a birtoklapok alapján, amelyek nem voltak elegendőek arra, hogy az összes vármegyei vitéz földhöz jusson. Ennek értelmében a Vitézi Rend nem csak országosan küzdött földhiánnyal, hanem a vármegyében is. A vitézi telkek egykori tulajdonosai igen vegyes képet nyújtanak. Egyszerre jelen vannak magánszemélyek, települések, szervezetek és egyéb tömörülések is. E csoportok közül a magánszemélyek képezik a legnagyobb egységet, akik közül külön kiemelendő a nemesek magas aránya (főleg a főnemesek).

A földek új művelői esetében több elemzési pont segítségével elemeztem és ezáltal prezentáltam a lehető legrészletesebb képet. Ennek során megállapításra került, hogy elsődlegesen legénységi vitézek jutottak földhöz (az eredeti elgondolás mentén). Főleg az idősebb, egykori frontharcosok szereztek földterületet és képeztek egy szociális biztonságot képző gazdasági alapot. Illetve elsődlegesen földművelésből élő és mezőgazdasági tapasztalattal rendelkező személyek műveltek vitézi telkeket.

Bibliográfia

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Levéltára IV.407. 500/1921.

Horthy Miklós kormányzó felhívása

Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Levéltára IX.250.5.b.

Birtoklapok

Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Levéltára IX.250.6.b.

Birtoklapok

Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Levéltára IX.250.17.c.

Törzskönyv

Elsődleges források

Az 1930. évi népszámlálás. Második rész. Foglalkozási adatok községek és külterületi lakotthelyek szerint, továbbá az ipari és kereskedelmi nagyvállalatok. Magyar Statisztikai Közlemények, 86. köt. Bp., 1934.

A Vitézi Rend kis kátéja. 5. kiad. Budapest: Országos Vitézi Szék, 1934. Reprint: Onga, Nemzeti Örökség Kiadó, 2017.

Vitézek Albuma. Budapest, 1939.

HELLEBRONTH KÁLMÁN (szerk.) (1941): Vitézi Rend története, szervezete és tagjainak névkönyve 1920–1941. Reprint: Nemzeti Örökség Kiadó, 2013.

SCHEFTSIK GYÖRGY (szerk.) (1935): Jász-Nagykun-Szolnok vármegye multja és jelene. Pécs.

Felhasznált szakirodalom

ENGELBERTH ISTVÁN (2024): Egy elfeledett személyiség: Báró Orosdy Fülöpné. In Karlovitz János Tibor (szerk.): Applied Sectoral Policies = Angewandte sektorale Politik = Alkalmazott ágazati politikák. Grosspetersdorf, Sozial und Wirtschafts Forschungsgruppe, 254–268.

FEKETE FERENC (2011): A Vitéz Rend Története. Szeged, HK Hermanos Kiadó.

KEREPESZKI RÓBERT (2013): A Vitézi Rend 1920-1945. Máriabesnyő, Attraktor.

KURUCZ ÁDÁM (2019): Magyarország első vitézi telkének átadása Miskolcon. In Kis József (szerk.): Levéltári Évkönyv. Új folyam. Miskolc, A Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, 96–106.

NÉGYESY LÁSZLÓ (1999): A vitézi rendről. In Zádorné Zsoldos Mária (szerk.): Zounk – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 14. Szolnok, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, 163–194.

NÉGYESY LÁSZLÓ (2000): A Vitézi Rendről II. (1920-1945). In Zádorné Zsoldos Mária (szerk.): Zounk – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 15. Szolnok, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, 187–268.

TÁTRAI SZILÁRD (1997): A Vitézi Rend első évtizedének története. Hadtörténelmi Közlemények. 110. évf. 1. sz. 49–83.

TÁTRAI SZILÁRD (2000): A Vitézi Rend története a harmincas évektől a felszámolásig. Hadtörténelmi Közlemények. 113. évf. 1. sz. 35–78.

TÓTH MARCELL (2022): Szegedi vitézek, vitéz szegediek. A Vitézi Rend és Szeged. Szeged, Areión Kulturális Egyesület.